

Hämäläismurteista.¹

Missä ikinä puhutaan heimosta, siellä on samalla kysymys heimon murteesta, aivan kuin puhuttaessa kansasta ei päästä alkua pidemmälle mainitsematta kansan kieltä. Kokonaan riippumatta siitä, miten heimo on syntynyt kaukaisessa muinaisuudessa, ja riippumatta siitä, mikä on vuosisatojen kuluessa pitänyt heimoa koossa, koonnut sukuja ja samojen seutujen asujia yhteisöksi, jonka jäsenet tuntevat monin sitein liittyvänsä toisiinsa, nämä ihmiset vaistomaisesti myöntävät, että vahvin yhdysside on juuri kieli, että juuri kielenparsi varmemmin ja selvemmin kuin muut heimokunnalliset perinnät ja tottumukset on heidän heimojäsenyytensä valtakirjana.

Heimokuntien sulautuessa yhteenkuuluvaisuudestaan tietoisiksi kansakokonaisuuksiksi käy tavallisesti niin, että heimomurteiden välinen

¹ Pidetty esitelmänä Hämeen Heimoliiton järjestämässä tilaisuudessa Hämeenlinnassa 9. IV. 1933.

erotus tasoittuu ja niiden merkitys vähenee. Tärkeät syyt pakottavat heimomurteita monilla aloilla väistymään yhdistävän yleis- eli kirjakielen tieltä; sitä vaatii kokonaisuuden etu, sitä vaatii lisääntyvä ja yleistyvä sivistys. Vain kirjakieli kykenee tarjoamaan riittävän terävät aseet yhä korkeampia päämääriä tavoittelevalle hengen toiminnalle, jonka edistämiseen kaikkien heimojen voimat on koottava. Mutta kestää kauan, ennenkuin monin säikein kansan elämään kietoutuneen heimokuntaisuuden vaikutus kansan kieleen on kokonaan lakannut, tekisipä mieli sanoa, että on vaikeata ennustaa, voiko yleensä milloinkaan semmoinen aika koittaakaan, ja voisipa asettaa kysymykseen, olisiko kansan sivistyksen jatkuvalla kehitykselle mitään etuakaan siitä, että niin kävisi. Sivistyksen juuret tarvitsevat — niinkuin muutkin juuret — maata. Niiden on ammennettava ravintonsa sieltä, missä ihmishenki on alituisessa vuorovaikutuksessa luonnon suurten tapahtumain kanssa, ja se, mitä luonto — olipa se pellon multaa, metsän synkkyyttä tai meren mahtia — uskollisimmilleen opettaa, ei ainakaan ensi polvessa muutu kirjakieleksi. Mutta se koituu useimmiten tämänkin hyväksi. Jokainen meistä on oppinut jo kansakoulun penkillä tietämään, mitä valtavaa nousukautta suomen kielelle ja sen välityksellä suomalaiselle sivistykselle merkitsi se Elias Lönnrotin työ, että hän ohjasi rehevässä luonnontilassa versoneet itämurteet hedelmöittämään yksipuolisen länsisuomalaisuuden unpeutuvassa ilmassa kituvaa kirja-kieltämme.

Vaikka meikäläisetkin heimo-olot ovat jo kokonaan muuttaneet luonnettaan ja merkitystään niistä ajoista, jolloin esi-isämme ajanlaskumme ensimmäisinä vuosisatoina aloittivat maamme asuttamisen, puhutaan keskuudessamme vielä useita toisistaan selvästi erottuvia heimomurteita. Jokainen tuntee eteläpohjalaisen, kun hän kehaisee, että »m oonkin vaan sellaanen pikkuunen poika siältä Matonevan parthalta»; jokainen tietää, että se, joka sanoo: »Hyvä huamend, kuingast snää jaksa nitte eilästem bidotte jälkke», ei voi olla peräisin muualta kuin lounaismurteiden alueelta — jostakin Rauman, Uudenkaupungin tai Salon mailta, eikä kukaan jää epäätöiseksi, miltä ilmiansuunnalta se on kotoisin, joka päästelee, että »no minähän mään sitten Kuopijjooon markkinoellej ja minula eij our rahhoo, että minä ies suan sielä kaopunnissa korttierija . . .»

Kaikissa näissä murteissa on niin runsaasti ja niin selvästi korvaan erottuvia ominaispiirteitä, että ensimmäisistä sanoista, ensimmäisestä äänenpainosta ne tunnemme. Ja kullakin näistä murteista on oma maantieteellinen alueensa, jonka voimme melko selvin rajaviivoin erottaa ympäröivien murteiden alueista: eteläpohjalaisen murteen alue ulottuu

Vaasan läänin lounaisrajalta ja Alavuden seuduilta Härmään saakka pohjoisessa, eikä meidän tarvitse matkustaa kuin Kihniöltä Jalasjärvelle, niin jo tulee *pimeestä* ja *korkeesta pimiä* ja *korkia*, ja *etummaisesta hevoesta etummaanen hevoonen*. Samalla tavoin voimme vetää lounaismurteille rajaviivan Luvialta Pyhäjärven sivuitse Turun luokse ja täältä kaartuen Someron rajan kautta Perniön itäpuolelle. Savolaismurteetkin voi eräitä piirteitä silmälläpitäen ympäröidä verraten selvällä rajakehällä, eikä meidän tarvitse tehdä pidempää matkaa kuin Vehkajärveltä Kuhmoisten kirkolle, kun jo huomaamme jättäneemme hämäläiset *maat* ja *tiät*, *ailat* ja *mettät*, ja ympärillämme ovat savolaiset *moat* ja *tiet*, *aijat* ja *mehtät*.

Hämäläisheimoa, jonka asuma-alue sijaitsee mainittujen muiden heimojen välimailloilla, on aina pidetty yhtenä kansamme kantaheimona. Miksi sen alkuperä ja vanhin historia vastaisen tutkimuksen valossa osoittautuneekin, varmana voidaan pitää, että hämäläisiä ei tulla enää selittämään mistään muusta kansamme heimosta polveutuviksi, päinvastoin: on varmaa, että eräiden muiden heimojemme, ennen muita pohjalaisten ja savolaisten sukujuuret johtavat huomattavalta osalta hämäläisyyteen. Näin ollen on aivan erityisesti syytä lähestyä hämäläisyyttä myöskin heimotuntomerkeistä ensimmäistä, heimomurretta, silmällä pitäen ja kysyä: Mitä voidaan sanoa hämäläismurteista? Mitkä tuntu-merkit erottavat tämän murretyypin omaksi erikoiseksi heimomurteeksi? Millaisen kokonaisuuden ne muodostavat? Mikä on niiden alue?

Eräänlaisen vastauksen näihin kysymyksiin antoi jo nuijasodan aikainen Kalajoen rovasti ja tunnettu lainsuomentaja Ljungo Tuomaanpoika kirjeessä, jonka hän lainsuomennoksensa myötä lähetti kuningas Kaarle IX:lle huhtikuussa 1602, ja vaikka hänen vastaustaan ei semmoisenaan voidakaan pitää oikeana, voidaan se hyvinkin ottaa lähtökohdaksi seuraavaan tarkasteluun. Selitettyään, että Turun seudun ja Pohjanmaan suomi on kaikkia muita murteita puhtaampaa ja sen vuoksi kirjakieleksi sopivinta, Ljungo Tuomaanpoika sanoo: »Uudenmaan suomi on ruotsinsekaista, Viipurin ja Savon murteet ovat rajantakaisen karjalankielen kyllästämiä, ja Hämeen suomi on aivan epävakaista, sillä se on syntynyt kaikenlaisen suomen sekoituksesta».

Ottakaamme tarkasteltavaksemme, miten suomen murteiden tieteellinen tutkimus nyt, kolmannesvuosituhatta myöhemmin käsittää tämän asian.

Jos meidän pitäisi esittää jokin oikein leimaa-antava piirre, joka olisi yhteinen koko sen alueen kansankielelle, jolle varsinainen hämäläisäsuutus on ollut levinneenä, t.s. piirre, joka esiintyisi pohjois-Satakunnasta

Kyminlaaksoon ja täältä Somerolle, mutta jota ei tavattaisi samanlaisena muissa heimomurteissa, joutuisimme melkoiseen pulaan. Voimme kyllä sanoa, että koko tämän alueen murteiden äännerakenteelle on ominaista se, että kirjakielen *ts:n* tilalla semmoisissa sanoissa kuin esim. *metsä, otsa, itse, katsoo, kutsuu* jne. on *tt*, siis *mettä, otta, itte, kattoo, kuttuu* jne. (vrt. sav. *mehtä, ohta, ite* jne.), ja saatamme myös huomata, että suurimmalle osalle aluetta ovat ominaisia avonaiset kaksoisääntiöt *ua, yä, ia* ja *iä* semmoisissa sanoissa kuin *Suami, nuari, vuari, yä, vyä, viaras, työmiäs* jne. (tosin ei Heinolan puolessa käytetä tällöisiä); edelleen melkein koko alueella tavataan tyypit *korkee, notkee, valkee, sitkee* jne. (= *korkea, notkea, valkea, sitkeä* jne.), *käskee, laskee* (= *käskeä, laskea*), *peltoo, kyntöö* (= *peltoa, kyntöä*), ja ovathan nämä leimaa-antavia, mutta ne eivät ole yksinomaan hämäläisiä: laajoilla alueilla Pohjanmaalla sanotaan myöskin *mettä, itte*, melkein koko Varsinais-Suomessa sanotaan *viaras työmiäs*, ja suuressa osassa Savoaa sanotaan *korkee* = korkea, *peltoo* = peltoa jne. Nämä piirteet eivät siis erikseen otettuina vielä tee murretta hämäläiseksi. Ja samaa voimme sanoa eräistä muistakin murreominaisuuksista, jotka esiintyvät suunnilleen koko hämäläisalueella.

Tarkasteluamme jatkaessamme voimme todeta eräitä sellaisia murrepiirteitä, jotka sikäli ovat riidattomasti hämäläisiä, että niitä ei sanottavasti tavata hämäläisalueen ulkopuolella, mutta jotka sensijaan eivät liioin ole yleishämäläisiä, sillä ne tulevat vastaamme vain eräissä osissa hämäläismurteita. On esim. piirteitä, jotka ovat lähinnä länsihämäläisiä ja esiintyvät suurelta osalta Satakunnan maakunnan rajojen sisäpuolella. Semmoisista voitaisiin mainita esimerkkinä taivutustyyppit *jalka : ja(l)laat, alkaa : a(l)laan, varkaat : va(r)raastaa, karkaa : ka(r)raata, poika : po(i)jaat, nahka : na(h)haat* jne. Tällöiset ovat hämäläisiä jos mitkään ja kaiken päällisiksi siksi monissa sanoissa esiintyviä, että niitä voi pitää murteelle hyvin leimaa-antavina. Niitä tavataan Nurmijärveltä alkaen Porin seuduille ja Etelä-Pohjanmaalle saakka. Vielä rajoitetummin hämäläisiä ovat semmoiset taivutussuhteet kuin *pelko : pe(t)loon, halko : ha(t)loot, virkoo : vi(r)roota*, sillä koko Ala-Satakunnassa sanotaan *pelvon, halvot* ja *virvota*, ja vielä pienempi on se alue, jolla sanotaan *se(t)läällä* tai *hä(r)rääät*, sillä paikoin etelä- ja lounais-Hämeessä ja Etelä-Pohjanmaalla sanotaan *seljällä* ja *härjät*.

Toiset piirteet ovat taas lähinnä vain kaakkoishämäläisiä. Ei missään muualla Suomessa kuin Iitin, Valkealan ja Elimäen seuduilla sanota *mentäh kirkkoh* tai *hevoi myyläh kaikkineh valjahineh*. Kaikkiällä Heinolan ja Lahden ympäristöissä sanotaan *hevoi* = hevonen, *punai* = punainen, edelleen *min nimei, sin nimeis* jne., mutta yleishämäläisiä tällöiset

piirteet eivät ole. Iitin ja Heinolan tienoilta Tammelaan ja Luopioisiin saakka sanotaan *olkai hyvä, käykäi tupaan* t. *tupah, ottakai ja kastakai*, mutta läntisemmistä hämäläisistä tämä tuntuu jo vieraalta. Puhumatta-kaan kaakkoishämäläisten muodoista *tulie, menie, vientie* ja *kientie*, jotka lienevätkin Savon murteiden kaukaista heijastusta. Laaja-alaisin itä-hämäläinen hämäläisyys on sanapari *arra* = aura ja *terri* = teeri (vrt. sav. *atra, tetri*), sillä niiden alue on ulottunut Kymijoen suulta Päijänteen pohjoispäähän ja Vanajaselän sekä Mallasveden rantamille saakka, mutta tässäkin jäävät ulkopuolelle kaikki Näsijärven ja Ikaalisten reittien hämäläiset ympäristöt.

Kuitenkin voidaan mainita ainakin yksi murrepiirre, joka aikanaan näyttäisi olleen yleishämäläinen, mutta joka nyt jo on lakannut sellainen olemasta: se on tuo hämäläinen *l* kirjakielen *d*:n tilalla, jota naapurit matkivat, että *velä, velä, selän poika, kyllä köylet kestää*, saaden sillä aikaan sen, että yhä yleisemmin on alettu karttaa tuota hiukan vetelältä tuntuva murreominaisuutta. Nykyisin sen pääalue ulottuu kapeana kaistaleena Haminan ja Kotkan läheisyydestä ohi Heinolan ja Lahden ja täältä Hauhon ja Luopioisten kautta Ruoveden ja Ikaalisten seuduille saakka, ja lisäksi se on luonteenomainen Tammelan ja Urjalan seudun vanhalle murteelle, mutta on varmaa, että vielä 1800-luvun alussa sen alue oli koko joukon suurempi: se ulottui luoteessa Vaasan läänin rajaan saakka, ja keskustassa, missä nyt »-murre» jakaa sen kahtia, näyttävät Sääksmäen ja Hämeenlinnan seudut kuuluneen sen piiriin yhdistäen siis sen ehyeksi kokonaisuudeksi.

Eräät varsin selvät hämäläispiirteet kuten esim. *lawa* = latva ja *äite* = äiti, joita myös voidaan pitää yleishämäläisinä, ovat taas leimaa-antaviksi liian heikkoja siksi, että niiden äänteellinen erikoisuus ei toistu samanlaisena juuri missään muissa sanoissa.

Tulemme siis siihen, että nykyisillä hämäläismurteilla, jos tahdomme niillä ymmärtää k o k o laajan heimoalueemme kansankieltä, ei ole semmoisia selvästi erottuvia, puheessa tuon tuostakin esiintyviä äänteellisiä tuntomerkkejä, jotka erottaisivat ne j o k a suunnalla toisten heimojen murteista ja yhdistäisivät ne sisäänpäin perihämäläiseksi kokonaisuudeksi, siis semmoisia kuin esim. savolaisten *mua* ja *piä*, *leipee* ja *kalloo*, *mehä* ja *vihta* (nim. = vitsa), *aejat* ja *paejat*, *mänj* ja *tulj*, *männöö* ja *tulloo*, *myö* ja *työ*, joiden tapaiset tulevat joka toisessa sanassa vastaamme koko sen ympyrän piirissä, jonka voimme piirtää kartallemme Leppävirtain kirkonristi keskipisteenä ja siitä Imatralle vedetty viiva säteenä. Meidän on tyydyttävä siihen, että hämäläisten murrepiirteiden epätasainen jakau-

tuminen rikkoo alueemme useaan vyöhykkeeseen, joissa puhutut murteet voivat paljonkin erota toisistansa.

Saadaksemme jonkinlaisen havainnollisen käsityksen hämäläismurteiden alasta ja yhtenäisyyden puutteesta voisimme tehdä seuraavan kokeen. Valitsemme joukon, esim. n. 20—30 esitetytäpaista kielellistä piirrettä, joita voimme riittävin perustein sanoa hämäläismurteille ominaisiksi. Joukkoon tulee siis

- 1) piirteitä, joiden esiintymisalue sijoittuu pääasiallisesti hämäläiselle heimoalueelle;
- 2) piirteitä, jotka ovat yleisemminkin länsisuomalaisia, mutta joiden raja hämäläisalueen itäreunalla savolaismurteita vastaan on mahdollisimman jyrkkä;
- 3) piirteitä, joiden alue voi jatkua hämäläismurteiden itäpuolellekin, mutta joiden suhteen raja lounaissivustalla tai eteläpohjalaista murretta vastaan on selvä.

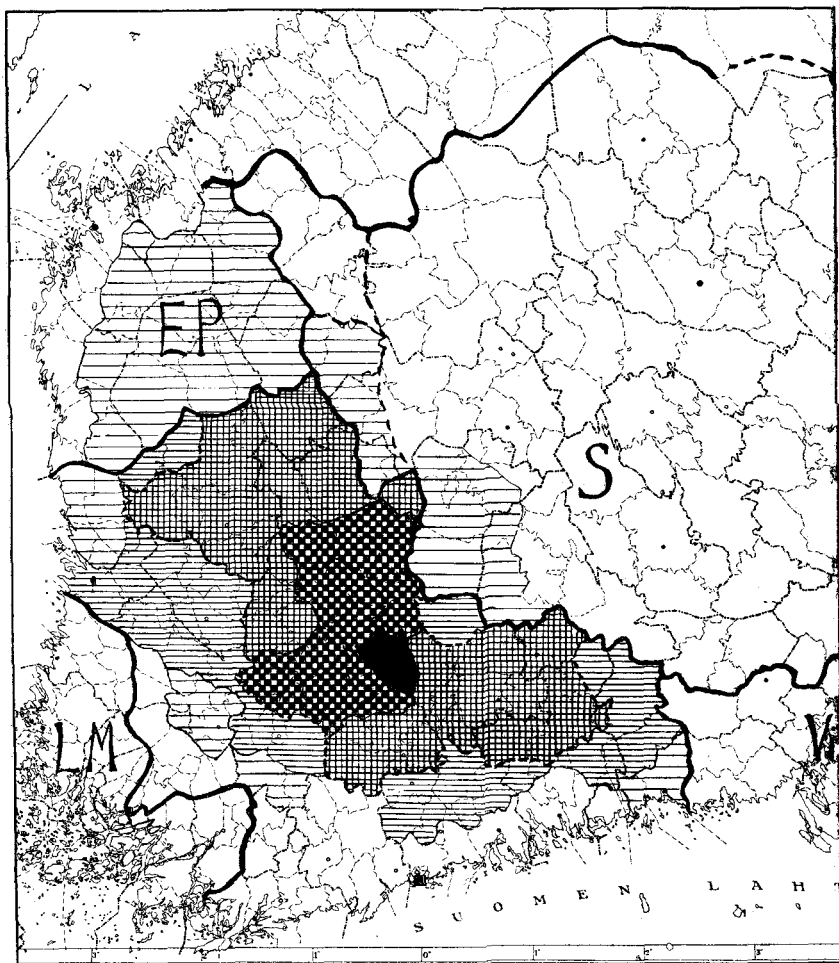
Koetamme samalla rajoittua semmoisiin piirteisiin, jotka esiintyvät samanlaisina mahdollisimman suuressa sanamäärässä (siis esim. *nuari*, *tyä*, *viaras*, *jalaat*, *velaat*, *sulaat* jms., *maa*, *saa*, *kaatuu* savolaisten *mua*, *suapi*, *kuatuu* yms. vastakohtana, *setä* : *selän*, *pata* : *palan*, *sota* : *solan* jne.), ja otamme yksityisiä hämäläismurteille ominaisia sanoja mukaan vain muutamia (semmoisia kuin *latva* = latva, *äite* = äiti, *vihta*, jonka asemesta savolaisilla on *vasta*, *kylpömässä* = kylpemässä, kaakkoishämäläisyys *ometta* tai *ometto* = Savon ja muiden hämäläismurteiden *navetta* tai *navetto*). Sitten tarkastamme, missä alueemme tai sen naapuriston pitäjässä mikin valitsemamme piirre esiintyy, ja tarkastelumme tuloksen merkitsemme karttaan niin, että sille muodostuu eri tavoin varjostettuja pintoja sen mukaan, miten moni hämäläiseksi katsomamme piirre missäkin pitäjässä esiintyy. Voimme erottaa vaikkapa 5 eri vahvuusluokkaa. Semmoiset pitäjät, joissa esiintyy vain n. 20 % tai vähemmän piirteitten koko määrästä, jätämme valkeiksi. Tulos muodostuu seuraavanlaiseksi:

Kaikki tai miltei kaikki hämäläismurteille luonteenomaiset piirteet tapaamme Hauhon-Tuuloksen seuduilta.

Siitä länteen ja pohjoiseen on *perihämäläinen* alue (Vanaja—Urdala—Teisko—Längelmäki),

ja tämän kahden puolen, luoteeseen ja kaakkoon, Kankaanpähän, Parkanoon ja Virroille, Artjärvelle, Iittiin ja Heinolaan, jatkuvat murteet, joita vielä voimme pitää *selvinä hämäläismurteina*. Mutta asiain luonnosta johtuu, että ne kummallakin suunnalla ovat huomattavasti erilaisia.

Sitten voimme tähän alueeseen liittää vielä *reunahämäläisiä* murteita: Porin ja Tyrvään väliset satakuntalaismurteet, jotka nekin jakaantuvat

eriluonteisiin alaryhmiin; Karvian ja Hongonjoen murteet; Tammelan alueen; keskisen ja itäisen Uudenmaan murteet sekä Padasjoen murteen.

Eräät tärkeät hämäläisyydet jatkuvat Etelä-Pohjanmaan murteeseen, toiset taas Päijänteen seutujen savolaismurteisiin, jotka ovatkin sijoittuneet vanhan Hämeen maakunnan piiriin.

Huomaamme, miten perihämäläinen alue sijoittuu keskustaan pääasiallisesti Vanajaveden reitin varsille. Sekään ei ole ehyt, sillä ensiksikin puheena ollut *l*-ominaisuus jakautuu sen piirissä kahteen ryhmään, osassa aluetta venytetään *sannoo, tullee, mennee, kallaa*, eteläosassa sanotaan vielä venyttämättä *sanoo, tulee, menee, kalaa*, osassa aluetta sanotaan *onget, langat, kaupungissa*, suureen osaan on jo leviinyt Satakunnasta päin *onket*,

lankat, kaupunkissa. Mutta nämä ovat kaikki piirteitä, jotka vasta suhteellisen äskettäin ovat päässeet murretta hajoittamaan.

Edelleen panemme merkille, miten muut murrevyöhykkeet ikäänkuin portaittain laskeutuvat keskustasta alueen ääriä kohden. Jyrkin harppaus ilmenee Längelmäen ja Kuhmoisten välillä: siinä perihämäläisyys rajoittuu suorastaan hämäläisyyksien värittämään savolaismurteeseen.

Nyt voi jonkun mielestä näyttää siltä, kuin tarkastelumme tulos ei olisi hämäläistä heimotunnettamme erikoisesti mairitteleva. Olemmeko tosiaankin heimo, voidaan kysyä, joka ei ole kyennyt luomaan itsellensä omaa yhdistävää heimomurretta? Olisikohan jo vanha Ljungo Tuomaanpoika ollut oikeassa väittäessään, että me olemme haalineet murteemme kaikenlaisesta suomesta?

Riennettäköön sanomaan, että meillä voisi olla hyvinkin luonteenomainen ja ehyt murre, ja silti kielentutkija voisi saada selville, että sen ainekset ovat suureksi osaksi vieraista murteista saatuja. Tällöinen seikka tulee näkyviin esim. eteläpohjalaisessa murteessa, joka jos mikään on varsin yhtenäistä alueensa kaikissa osissa. Siinä on tärkeitä piirteitä, jotka ovat kotoisin hämäläismurteista (esim. *jalaat, nahaat, uloos*), toisia, jotka on saatu savolaisilta (esim. *tuloo, teköö*), ja kolmansia, joiden juuret ovat lounaismurteissa (*täs kyläs, tuas paikas*).

Mikään murre, jota puhuva väestö joutuu vuorovaikutukseen naapuristonsa kanssa, ei voi kokonaan välttää sitä, että siihen virtaa aineksia ulkoapäin. Kun katsellemme kartalle piirrettyä lounaismurteiden rajaviivaa, huomaamme, että se enimmäkseen noudattelee Varsinais-Suomen vanhaa maakuntarajaa, mutta Aurajoen laaksossa se on vetäytynyt sisäänpäin pitkäksi pohjukaksi, joka ulottuu aivan Turkuun saakka: tämä johtuu siitä, että vanhaan varsinaissuomalaiseen heimomurteeseen on vanhaa Hämeenlinnan härkätietä pitkin vuosisatojen kuluessa kulkeutunut niin paljon hämäläisyyksiä, että tämän seudun murretta ei enää semmoisenaan voida pitää puhtaana lounaismurteena. Ja vastavuoroon ovat Someron seudun hämäläismurteet saaneet niin paljon vaikutusta lounaasta päin, että niiden hämäläisyys on jo miltei mennyttä.

Voidaksemme oikealla tavalla ymmärtää heimomme murteen olemusta meidän on muistettava eräitä yleisluontoisia seikkoja, jotka pitävät paikkansa ihmiskielen suhteen kaikkialla. Ensiksikin: Kieli ei ole mikään luonnontieteellinen asia, johon voisi sovelluttaa yleisen perinnöllisyyden sääntöjä. Kieli on kokonaan yhteisöllinen, sosiologinen ilmiö: jokainen meistä on oppinut kielen lähimmältä ympäristöltään, ja jokainen sukupolvi on oppinut sen lähinnä edellisen sukupolven ihmisiltä. Mutta kieli

ei siirry vanhemmilta lapsille ja sukupolvelta toiselle muuttumattomana. Yhtä monta kuin meillä on kasvinkumppania ja kasvattajaa, yhtä monta meillä on kieleemme muodostelijaa, ja jokainen puhuu ympärillämme jossakin suhteessa omalla yksilöllisellä tavallaan. Mitä lähemmin kiinnymme ympäristöömme, sitä tarkemmin voimme noudattaa sen puheen yleistä laatua; mitä vähemmän seurustelemme jollakin taholla, sitä varmemmin kielenkäyttömme saa sillä taholla vallitsevasta poikkeavan luonteen.

Tässä on murteidenkin alkuperän ja kehityksen ymmärtämisen avain. Kaikki murre aiheutuu kahden toisilleen vastakkaisen kehitystekijän alituisesta vaikutuksesta, tekijän, jotka kohtaamme kaikkien yhteisöllisten l. sosiologisten ilmiöiden alalla. Nämä tekijät ovat yhtäläistymisen ja erilaistumisen pyrkimykset, jotka vuorostaan riippuvat yhteisössä vallitsevista vuorovaikutussuhteista tai niiden puutteesta. Vilkas vuorovaikutus yhteisön eri osien kesken tasoittaa kieltä, se hioo pois syntyneitä erilaisuuksia ja levittää uudistuksia murteesta toiseen. Vuorovaikutuksen puute taas edistää erilaistumista. Voimakkaat asutuksen siirrot saattavat aika ajoin jyrkentää murrevastakohtia, mutta ennen pitkää alkavat uudet naapuruussuhteet molemminpuolisen vaikutuksensa.

Aikoinaan hämäläisheimon kiinteä asuma-alue oli nykyistä paljon pienempi. Heimoalueen syrjäosat olivat aluksi vain retkeilyjä varten, joilta palattiin säännöllisesti takaisin asutuksen keskuksiin. Siihen aikaan tämän heimon murteen on täytynyt olla nykyistä paljon yhtenäisempää. Mutta jo ammuin on heimomme keskuudessa alkanut ilmetä jakautumista. Paitsi sitä, että osia heimosta siirtyi ikipäiviksi kauas pohjoiseen, syntyi jo pakanuuden ajalla keskeisillekin hämäläisalueille suurpitäjiä, joista kukin levitti vaikutustansa yhtä paljon ulos, erämaihin päin kuin toisiinsa päin. Niissä ja niiden uudisasutuksilla alettiin puhua murteita, jotka yhä enemmän poikkesivat toisistansa. Se, että hämäläisheimon alue jo varhain kasvoi laajaksi ja sille muodostui useita keskuksia, selittää, miksi sen alueen murre ei v o i olla yhtenäisempää kuin se on. Ottakaamme tähänkin savolaismurteet vertauskohdaksi: niidenkin alue on laaja, mutta se on pääasiallisesti paisunut sellaiseksi vasta n. 300—400 vuotta takaperin rajoituttuaan sitä ennen vain pieneen osaan nykyistensä. Jos savolaisuuden leviäminen Suur-Savosta nykyisen Mikkelin seuduilta eri ilmansuuntiin olisi voinut toteutua jo puolta vuosituhatta varhemmin — kuten on hämäläisyyden pääasiallisen leviämisen laita —, olisi siitä luonnon pakosta seurauksena, että sen alamurteet, jotka nyt vasta ovat syntymässä, olisivat loitonneet toisistaan jo melkoisen kauas.

Hämäläisen asutuksen vanhuus sen keskeisillä mailla ja sen aikainen

leviäminen melko laajalle alueelle antaa meille yhden selityksen sen heimomurteen epäyhtenäisyyteen. Toisen saamme sen keskeisestä asemasta muiden murteiden välimailla. Sillä aikaa kun muilla on ollut vierasheimoisia naapureita vain yhdellä tai kahdella suunnalla, on hämäläisillä niitä ollut kolmella, neljällä eri puolella. Kaikilla suunnilla se on vastaanottanut vaikutuksia — siinä se ei ole ollut muita oppimattomampi —, mutta kaikilla suunnilla se on myöskin runsain mitoin *k y l v ä n y t* vaikutustaan. Eräiden hämäläisten ominaispiirteiden on onnistunut tunkeutua aivan Savon sydämeen, eräiden kauas pohjalaismurteisiin ja eräiden — kuten jo mainittiin — vanhaan kulttuurikeskukseen, Turkuun saakka. Ja kaikessa tässä vuorovaikutuksessaan hämäläismurteet ovat vuosisatojen kuluessa joutuneet suorittamaan tärkeätä tehtävää, tehtävää, joka muuten tulee tavallisesti vain varsinaisen sivistyksen kielimuodon, kirjakielen, osaksi: ne ovat keskellä ollen lähentäneet kansamme eri murteita toisiinsa ja siten luoneet kaikessa hiljaisuudessa luonnollista pohjaa sille suurelle yhdistymiselle, josta voimme käyttää sydäntä sykehdyttävää nimitystä: ehyt, voimakas, valoon ja korkealle nouseva Suomen kansa!

Martti Rapola.